

Šulekizmi: *pustolovina* kroz Šulekove *dragulje*

(Ivan Martinčić: *Šulekijana i šulekizmi u šulekografiji i hrvatskoj leksikografiji*

Hrvatska sveučilišna naklada, Zagreb, 2020.²

Razgovor sa surecenzenticom knjige Marijom Znikom)

U povodu objavljivanja kapitalne monografije o „leksikografu stoljeća” Bogoslavu Šuleku i njegovu opusu nažalost nedavno preminuloga autora Ivana Martinčića (1942. – 2021.) u izdanju Hrvatske sveučilišne naklade razgovarali smo sa surecenzenticom knjige Marijom Znikom, koja je spremno i nadasve stručno progovorila o tome iznimnom naslovu.

HJ: Naslov knjige već zaokuplja pozornost novotvorenicama, nedvojbeno podsjećajući na Šuleka kao tvorbenoga virtuozu. Autor ističe kako je radna zadaća njegove knjige bila inaugurirati i definirati nazive *šulekijana*, *šulekizam* i *šulekografija* te njima opisati Šulekov život i stvaralaštvo. Možete li približiti čitateljima o čemu je riječ?

Knjiga Ivana Martinčića i voluminoznim opsegom (455 stranica velikoga formata) i izazovnim naslovom te piščevim stilom i sadržajem doista privlači pozornost. Tko god je uzeo u ruke bilo koje od Šulekovih djela, nije mogao ostati ravnodušan na brojne tvorenice u kojima se ogleda bogatstvo tvorbenih mogućnosti hrvatskoga jezika. Njih je i Šulek, premda stranac, Slovak, poliglot, dolaskom u Hrvatsku, učeći hrvatski, odlično uočio i kreativno upotrebljavao. Nije čudo da je i Martinčić, pišući o Šuleku, bio očito ponesen Šulekovom zaraznom tvorbenom virtuoznošću te je i sam donio u analizi Šulekova djela osebujne novotvorenice. Kao ozbiljan znanstvenik Martinčić je na početku knjige jednoznačno definirao nove nazive koje uvodi u knjizi. To su prije svega nov naziv *šulekizmi*, kojim Martinčić označuje Šulekove hrvatske novotvorenice i njihove tekstne potvrde, riječi koje je stvorio i u svojim djelima proširio Bogoslav Šulek, riječi kojima je odlučujuće djelovao na standardizaciju hrvatskoga jezika u drugoj polovici 19. stoljeća. Tekstna potvrđenost tih novih riječi dragocjen je podatak jer svjedoči o njihovoj uključenosti u onodobni hrvatski jezik. „Ali ne nazivaju se šulekizmima samo Šulekove novokovanice nego i one njegove riječi rabljenice koje su ponajviše upravo njegovom porabom ušle u hrvatski standardni jezik.” (str. 197). Donosi se uz to i stotinjak

* Dalibor Vrgoč načelnik je Odjela za testiranje i prevođenje u Središtu za strane jezike Hrvatskoga vojnog učilišta „Dr. Franjo Tuđman”. Doktorirao je na doktorskom studiju lingvistike na Filozofskome fakultetu Sveučilišta u Zagrebu s temom *Terminološki aspekti stvaranja hrvatskoga vojnog nazivlja*.

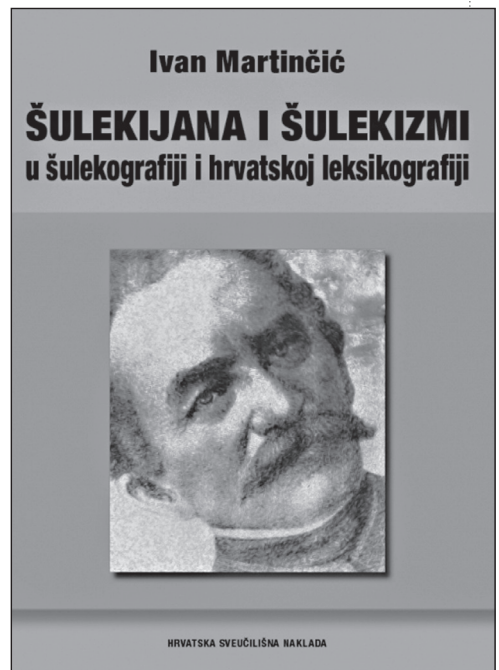
² Zahvaljujemo Hrvatskoj sveučilišnoj nakladi na recenzentskome primjerku knjige.

novopopisanih i analiziranih Šulekovih tekstova koji se do sada nisu spominjali među Šulekovim radovima, a važni su za utvrđivanje šulekizama koji su u njima potvrđeni. Drugi naziv koji Martinčić uvodi naziv je *šulekografija* – njime on označuje sve što je ciljano ili sporadično napisano o Šuleku. Treći je novi naziv *šulekulje*. Njime Martinčić označuje kraće tekstove o pojedinim riječima, o njihovu podrijetlu i značenju. Tražio ih je u onodobnim, ali i u današnjim suvremenim rječnicima, što je doista mukotrpan i dragocjen posao. Ta provjera daje posebnu težinu Martinčićevim zaključcima jer on ne govori napametno o riječima koje se pripisuju Šuleku, nego utemeljeno tek nakon temeljite provjere.

HJ: Posljednjih je desetljeća o Šuleku napisano mnoštvo stručnih članaka i radova. Jednako tako poznate su opširnije studije o Šulekovu djelovanju Igora Gostla (1995.) i Tomislava Markusa (2008.). Martinčićeva knjiga svojom se cjelovitošću, zahvaćanjem i potkrijepljenošću čini jedinstvenom. Što je prema Vašemu mišljenju čini posebnom?

Premda je posljednjih desetljeća poraslo zanimanje za Šulekova djela, npr. za njegovo vojno, kemijsko, pomorsko, gramatičko nazivlje, i premda su nastale i nove studije o Šulekovu djelovanju, prije svega ona Igora Gostla (1995.), a onda i ona Tomislava Markusa (2008.), Martinčićev posao arhivista u HAZU-u, u čijemu se arhivu čuva Šulekova ostavština, omogućio mu je izravan doticaj s brojnim pa i nepoznatim izvornim dokumentima povezanim uz Šuleka te njihovo proučavanje tako da je mogao dopuniti popis Šulekovih radova koji nisu bili obuhvaćeni ni u Maixner-Esihovej *Bibliografiji radova dra Bogoslava Šuleka* s 203 rada, objavljenoj 1952. u izdanju Akademije. Popis Šulekovih radova sada obuhvaća više od 600 naslova! Sustavnost u istraživanju, iscrpnost, cjelovitost zahvata u Šulekov korpus te potkrijepljenost zaključaka provjerenim potvrdama ono je po čemu se ovo djelo razlikuje od prethodnih koja su se bavila Šulekom, zahvaćajući pokatkad samo parcijalno u koji od segmenata njegova djela.

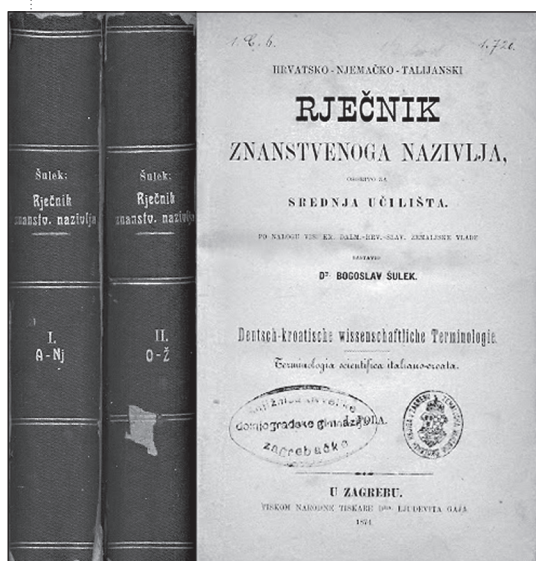
HJ: Autor je kao višedesetljetni arhivist Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti, čuvarice Šulekove ostavštine, imao mogućnost neposrednoga uvida u Šulekove autografe, prvotiske, korespondenciju i sl. Fasciniraju dosad neobjavljeni dijelovi njegova radnoga životopisa, npr. mukotrpane izradbe *Njemačko-hrvatskoga rječnika*

i odustajanja od rada na hrvatsko-njemačkome rječniku do intrigama isprepletenih pokušaja da postane zemaljskim arhivarom. Koje biste životopisne dijelove knjige osobito istaknuli?

Kad se pogleda životopis Slovaka Bogoslava Šuleka, nagluhoga čovjeka koji nakon završenih pravnih i teoloških studija zbog naglušnosti nije mogao postati svećenikom (str. 434), poliglota, stranca koji brzo uči hrvatski tako da može raditi kao vrstan korektor u Gajevoj tiskari, koji je iznimno vrijedan radnik i pouzdan suradnik, začuđuje kako ga se sustavno onemogućavalo da napreduje u struci kojom se bavio. Bio je među prvim imenovanim akademikima, doktorirao je s temom o Ruđeru Boškoviću (prva disertacija o Boškoviću!), ali je potom pridijeljen Prirodoslovno-matematičkomu razredu Akademije! Bio je dobar za glavnoga tajnika Akademije, ali je pri ispisu građe za Akademijin rječnik, koji je uređivao Đuro Daničić, Šulek sudjelovao kao nižerazredni službenik, kao onaj koji podcrtava riječi iz starih hrvatskih pravnih tekstova! A kako navodi Martinčić (str. 186), tako ispisanom građi nigdje nema traga među ostalom rječničkom građom. Šulek je svestrani erudit, prevoditelj ne samo više domobranskih priručnika, od kojih su mnogim prijevodima nestali originali, nego i *Novoga zavjeta* i *Davidovih psalama*, pisao je udžbenike, uređivao raznovrsne časopise, npr. *Ljetopis JAZU*... On je i plodan pisac koji piše i na hrvatskome, i na slovačkome, polemičar koji piše *Obranu ahavacah*, brani *Naše pravice* (naslov knjige), ali nije mogao dobiti mjesto arhivara, voditelja Hrvatskoga državnog arhiva – zbog svoje prethodne novinarske „protucentralističke monarhijske djelatnosti” – premda ga je predlagao Hrvatski sabor i mnogi uglednici! A zašto je nakon izrade *Njemačko-hrvatskoga rječnika* odustao od izrade *Hrvatsko-njemačkoga rječnika*? Više je razloga. Tko god je ikada pokušao sastaviti kakav rječnik, zna kako je to dugotrajan,

mukotrpan i iscrpljujući posao, osobito u vrijeme dok nije bilo današnjih tehničkih pomagala, kad su se listići s podacima o riječima ispisivali ručno, potom abecedirali ručno i onda obrađivale riječi s njihovim oblicima i značenjima. Šulek se i izradi *Njemačko-hrvatskoga rječnika* posvetio tek kad je vidio da je „potreba velika”, a nitko neće raditi (str. 172). Višegodišnji je to posao, uz natezanje s izdavačima, a plaća je upitna i za ono urađeno i objavljeno, a kuda onda krenuti s nečim takvim još jednom?! Nama je danas teško i zamisliti da čovjek koji je naturalizirani Hrvat ima toliku potrebu i volju svojoj novoj domovini podariti prijeko potrebne rječnike za popunu leksičkoga fonda novim riječima za nove

civilizacijske potrebe, i to pisati ne samo hrvatskom latinicom, nego cio rječnik donijeti goticom, kao što je to, na primjer, u njegovu *Njemačko-hrvatskom rječniku!* A kakav je to posao korigirati i tiskarima objašnjavati je li nešto goticom *tz* ili *x*, znamo ponešto mi koji smo taj njegov *Rječnik* stotinjak godina kasnije čitali i ispisivali transliterirajući na latinicu njegove goticom otisnute riječi kao građu za *Dopune* onoga Akademijina rječnika za koji je Šulek podcrtavao staro hrvatsko pravno nazivlje. Tako smo ponovno otkrivali Šuleka i sebi i drugima, autora više velikih djela, spomenimo samo uz *Njemačko-hrvatski rječnik* još i *Rječnik znanstvenoga nazivlja, Jugoslavenski imenik bilja...* po kojima ga se najviše, pamti i u kojima je donio mnoštvo riječi te tako proširio i obogatio hrvatsko znanstveno i stručno nazivlje.

HJ: Središnja su tema knjige *šulekizmi*, odnosno ne samo Šulekove novotvorenice, nego i „rabljenice koje su upravo njegovom porabom ušle u hrvatski standardni jezik”. Za neke od riječi koje su se pripisivale Šuleku rječotvorcu, Martinčić dolazi do iznenađujućih otkrića. Spomenimo samo riječ *pojам*.

Šuleku je bilo jasno da treba sustavno tvoriti nove riječi za nove potrebe kako se to čini i u drugim jezicima. Kako je Šulek doista lako i brzo stvarao i stvorio mnoštvo novih riječi, jasno je da nisu sve opstale. Martinčićeva je nakana bila u središnjemu dijelu knjige – u dijelu o šulekizmima – s jedne strane donijeti potvrđene i utemeljene potvrde za riječi koje je doista Šulek skovao i upotrijebio, a s druge strane opovrgnuti neutemeljeno pripisivanje nekih riječi Šuleku radi njegova osporavanja, a u neka vremena čak i izrugivanja. U tu su se svrhu onda izvlačile riječi koje nisu zaživjele u općoj uporabi, npr.: *lučba, razudba, krasnozor, klevetanka, wvrstak, toplobrod, biljnik, munjomjer, mirisarnica, žalostinka* i dr. Zaboravljale su se one sustavne tvorbe koje su usustavile i obogatile hrvatski leksički fond u mnogim znanstvenim područjima i pridonijele uključivanju hrvatskoga jezika u europske tokove i bitnoj popuni onodobnoga hrvatskog leksika riječima, kao što su: *bjelogorica, brojka, crnogorica, čaška, pajasen, glazba, latica, graševina, skladba, tloznanstvo, svjež, snježnište, tisak, zdravstvo, pelud, lap, cvjetni vjenčić, opnokrilci, proračun, pustolov, pustolovina, počelo, kisik, vodik, ugljik, dušik, parostroj, dragulj, gmaz, tisak, velegrad...bojna, bojnič, desetnik, domobranstvo, oružnik, naobrazba, stotnik, topnik, ustroj, vježbovnik...* Zanimljiva je sudbina riječi *pojам*, koju su istraživači pripisivali Šuleku navodeći da je iz češkoga ušla u hrvatski tek preko Šulekovih rječnika. Pomno istražujući sve onodobne rječnike i zapise u kojima se pojavljuje riječ *pojам*, Martinčić je pokazao da se riječ *pojам* pojavljuje i rabi puno prije Šulekovih rječnika, i to u novinskim tekstovima, ali kako je prvi put zabilježena u Šulekovu *Njemačko-hrvatskome rječniku*, Martinčić tu riječ smatra rječničkim šulekizmom koji se rabi umjesto riječi *ponjatje*. Martinčić pokazuje i na primjeru riječi *pojам* da Šulek ne samo da je bio više ili manje uspješan „kovač” hrvatskih riječi nego da je unosom takvih riječi u svoje rječnike bio i uspješan kodifikator, standardizator suvremenoga hrvatskog jezika.

HJ: Proučavateljima Šuleka poznata je Maixner-Esihova *Bibliografija dra Bogoslava Šuleka* (1952.). Ipak, autor svojom akribijom daleko nadmašuje dosadašnje spoznaje u *šulekografiji*, uvrštavajući „četiristotinjak novopripisanih i novopopisanih

Šulekovih tekstova”. Je li riječ o dosad najcjelovitijoj Šulekovoju bibliografiji i što možemo iz nje iščitati?

Kako sada stvari stoje, čini se da je Martinčićeva bibliografija Šulekovih radova doista najpotpunija. Teško da će se naći neki novi istraživač poput Martinčića, koji će cio svoj radni vijek posvetiti proučavanju Šulekove ostavštine i otkriti onoliko koliko je Martinčić otkrio. Iz Šulekove bibliografije razvidna je Šulekova svestranost. Put od korektora preko autora brojnih tekstova u gotovo svim onodobnim listovima koje je ili pokretao, ili u njima surađivao, ili ih uređivao, do autora udžbenika (*Mala čitanka za početnike*, *Početnica za katoličke učionice* (Šulek, evangelik, piše za katolike! , surađuje i u *Katoličkom listu!*), *Biljarstvo* – prvi udžbenik botanike za gimnazije...). Čovjek je to ogromne radne energije, dobrohotan, spreman pomoći i nepismenima za koje je 1857. čak bio nakanio pokrenuti časopis!

HJ: Martinčić ovjenčava Šuleka naslovom „leksikografa stoljeća” te slikovito dočarava kako je taj „slovački zavičajnik” prešavši Dravu „prešao svoj rubikon” i postao „značajnik hrvatski”. Predstavlja li Šulek za hrvatsku leksikografiju, i znanost općenito, rubikon nakon kojega više ništa nije bilo isto?

Šulek je doista leksikograf stoljeća koji je „u pravo vrijeme bio na pravome mjestu”. Do njega i poslije njega ništa u hrvatskome leksiku nije više isto. Dokazao je svojim rječnicima i tekstovima da je hrvatski jezik krenuo svojim samosvojnim tijekom. Šulek je svojim bogatim znanjem i samozatajnim radom kao najplodniji hrvatski rječotvorac bitno pridonio obogaćivanju hrvatskoga leksičkog blaga 19. stoljeća i popunjavanju leksičkih praznina u vrijeme završnih standardizacijskih procesa u njemu, blaga koje je važan dio hrvatskoga nacionalnog identiteta.

U Martinčićevu djelu znanstveno se akribično, utemeljeno na građi, iscrpno analizira opus i stvarni utjecaj Bogoslava Šuleka na hrvatski jezik. Dostojan je to i neprolazan spomenik jezičnomu virtuozu Bogoslavu Šuleku i njegovu marnom istraživaču, nedavno preminulomu Ivanu Martinčiću.